

Длугопольський О. В.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ У ХХІ СТОЛІТТІ: ВІД ІНФОРМІЗМУ ДО РЕКОНІЗМУ

Розглянуто сучасні тенденції глобальної економіки – реконізм та вікіноміка, проаналізовано магістральні напрями впливу реконізму на сучасну економіку, спрогнозовано тенденції розвитку економіки суспільного сектору.

Ключові слова: реконізм, глобалізація, суспільний сектор економіки.

Трансформація економічних систем у ХХІ ст. характеризується всеосяжною глобалізацією, що проявляється у динамічному розвитку національних економік по-різному: через зростання масштабів міжнародної торгівлі в умовах більш відкритої, інтегрованої та регульованої світової економіки наднаціональними структурами, що прагнуть до “світового правління”; формування єдиного загальносвітового фінансового й інформаційного простору на базі нових технологій, що дають змогу прискорити здійснення усіх операцій із переміщення капіталу й інформації по всьому світу (дифузія технологій); появу міцних потоків креативної інформації та споживчих образів у вигляді експансії культури західного типу, яка культивується через телекомунікації на весь світ; необхідність розв’язання на наднаціональному рівні глобальних екологічних проблем, які супроводжують розвиток світової економіки протягом останніх десятиліть, тощо. Проте найбільше впливає на вектор і характер розвитку економіки ХХІ ст. Інтернет-революція, завдяки досягненням якої з’являються нові категорії: вікіноміка¹, вікіполітика, пірингові мережі², реконізм³.

Проблемам впливу інформаційної революції на розвиток економіки присвячені дослідження багатьох науковців: В. Брандта, К. Бранкера, А. Гора, М. Кастельса, Г. Клаффа, Д. Месснера, А. Наджама, Т. Пардо, Дж. Розенау, Д. Тапскота, М. Фергюсона та ін. Однак залишаються недостатньо висвітленими питання впливу Інтернет-революції на окремі сфери суспільного сектору економіки – від публічних фінансів і державного управління до суспільного вибору і права.

¹ *Tapscott D. Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything / D. Tapscott, A. D. Williams. – London : Tantor Media, 2006. – 320 p.; Tapscott D. Macrowikinomics: Rebooting Business and the World / D. Tapscott, A. D. Williams. – London : Penguin, 2010. – 384 p.*

² *Branker K. Peer-to-Peer Financing Mechanisms to Accelerate Renewable Energy Deployment / K. Branker, E. Shackles, J. M. Pearce // The Journal of Sustainable Finance & Investment. – 2011. – № 1(2). – P. 138–155.*

³ *Leader G. Creating a Culture of Reciprocal Accountability. How Five New Principals Won their Faculties Support for Schoolwide Reforms / G. Leader // Harvard Education Letter. – 2008. – Vol. 24. – № 5; Петров Р. В. Реконізм. Как информационные технологии делают репутацию сильнее власти, а открытость – безопаснее приватности / Р. В. Петров, И. А. Сименко. – Одесса, 2012.*

Мета статті – розкрити головні суперечності розвитку суспільного сектору економіки у ХХІ ст. з виявленням позитивних і негативних аспектів його трансформації.

Інтернет-мережа є вищою формою еволюції комунікативних та інформаційних технологій, що стала доступною для більшості населення світу. Проте мережева економіка пов'язана не лише з економікою мережі Інтернет, а й із чіткими принципами взаємодії по горизонталі – демократизацією і гнучкою структуризацією. Конкурентними ефектами мережевої економіки сьогодні є:

- поява загального партнерства, що базується на волевиявленні самих суб'єктів економічних відносин (самоідентифікація з віднесенням до певної спільноти);
- поява соціальних мереж, де відбувається взаємодія учасників на принципах рівності й невимушеності (співпраця і співучасть);
- розповсюдження досвіду і формування репутації через доступність поширення інформації;
- стирання національних кордонів, надання будь-якій діяльності глобального характеру;
- суттєвий синергетичний ефект.

Дедалі масштабнішими у світовій економіці стають рухи самоорганізованих спільнот людей, які розв'язують соціально-економічні проблеми без залучення держави, переміщуються у світі “без кордонів” і створюють продукти, що їх можна передати “у цифрі”. Держава поступово втрачає монополію як на контроль, так і на доступ до інформації, що є визначальним пунктом формування нової системи – економіки взаємної підзвітності – реконізму (англ. *geskon* – враховувати, розглядати, передбачати, мати думку).

Реконізм є соціально-економічною і політико-правовою системою всезагальної прозорості й рівності прав на отримання інформації та її використання. Реконізм – суспільний лад, що гарантує кожному члену суспільства право на інформацію за умов: створення розподільної інформаційної системи, яка здатна відстежувати, зберігати й надавати на запит користувача будь-яку інформацію щодо правових та інформаційних відносин між індивідами; унеможливлення правових та інформаційних відносин, що не реєструються цією інформаційною системою.

Отже, можна констатувати: з'являється нова філософія комунікацій “рівний рівному” (*P2P*), яка дає змогу співпрацювати рівноправним суб'єктам для розв'язання спільних завдань, зокрема створення суспільних благ. Як зауважує Х. Дженкінс, “прогрес в інформаційно-комунікативних технологіях спричинив “руйнацію бар'єрів” для проявів активності громадян у соціально-економічному житті, а також появу нових форм соціальних зв'язків, солідарності й колективізму”⁴. Сьогодні поступово зникає асиметрія в розподілі інформації між громадянами, бізнесом і владою, на якій

⁴ *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21-st Century* / Н. Jenkins, К. Clinton, R. Purushotma and oth. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digitallearning.macfound.org>.

фактично і будувалися централізовані системи управління. Це давало змогу не лише завищувати ціну благ для індивідів, позбавлених права на інформацію, а й формувати у них відчуття залежності від тих, хто мав до неї доступ. Однак принципи прозорості й доступності, що іманентно властиві Інтернет-мережі, допомагають залучати до спільної активності групи людей, які розділені кілометрами, кордонами, мовною і релігійною належністю, заради надання допомоги, розв'язання проблемних питань “по-горизонталі”. Д. Рашков із цього приводу зазначив, що “відкрите суспільство сприяє не краху парламентського процесу, а відродженню його у новій формі”⁵. Таким чином, вплив реконізму на життя суспільства є надзвичайним і проявляється у різних сферах (рис. 1):

Рис. 1. Вплив реконізму на життя суспільства

Складено за: *Петров Р. В.* Реконізм. Как информационные технологии делают репутацию сильнее власти, а открытость – безопаснее приватности / Р. В. Петров, И. А. Сименко. – Одесса, 2012; *Малишко І.* Дух закону жаженуть у цифру / І. Малишко // Коментарі. – 2012. – № 16 (307). – С. 39.

⁵ *Rushkoff D.* Open Source Democracy. How Online Communication is Changing Offline Politics / D. Rushkoff. – London : Demos, 2003.

- економіки і фінансів – домінування вікіноміки над іншими способами виробництва, зміна парадигми посередництва й ціноутворення, мінімізація асиметрії інформації між продавцями і покупцями (альтернатива інформізму), ліквідація централізованого розподілу ресурсів (наприклад, перехід на альтернативні види енергії окремими домогосподарствами та підприємствами), лібералізація торгівлі, поява пірингових фінансів на основі P2P технологій – peer to peer banking або peer to peer lending, що базуються на соціальних мережах і репутації (наприклад, на страховому ринку Lloyd's активно використовуються принципи пірингового страхування);
- державного управління – розвиток вікіполітики, зникнення монополії держави на створення й підтримку суспільних благ, спрощення системи збирання податків і зборів, мобілізація чималих латентних груп з організацією прямого народовладдя, зміна принципів голосування – “що більше участі я беру у формуванні дохідної частини бюджету – то більшу вагу має мій голос”, мінімізація обмежень свободи завдяки повному врахуванню внесків учасників групи та відстеженню їхньої репутації (наприклад, Інтернет-аукціони aukro.ua та e-bay);
- групової поведінки – краща мобілізація груп та прийняття ними оптимальніших рішень завдяки: конкретизації репутації учасників групи (за аналогією із соціальною мережею: активність учасників, історія ухвалюваних рішень, порядність у стосунках, відстежування руху коштів і матеріальних цінностей тощо); персоніфікованому розподілу вигід і витрат від експлуатації певного ресурсу серед учасників групи (наприклад, Українська біржа благодійності організована за такими принципами);
- моралі – зміна моральних норм і етики поведінки людей завдяки організації повної та взаємної відкритості, зменшення рівня злочинності (втрачається сенс крадіжки, оскільки реалізація вкраденого без підтвердження законності володіння стає неможливою), корупції (неможливість отримання-передачі незаконної винагороди), “телефонного права”, ліквідації законодавчих норм обмеження обігу тих чи інших товарів (наприклад, антиблаг), скорочення можливостей опортунізму як влади, так і членів суспільства. Так, існування громадських проєктів у мережі Інтернет “rosyama.ru” та “ukryama.ua” об’єднує громадян, що стикнулися з некомпетентністю служб, відповідальних за стан автомобільних доріг, а група юристів громадського проєкту “РосПил”, який фінансується тільки за рахунок добровільних пожертв громадян, відстежує сумнівні державні закупівлі (лише за перші півроку роботи проєкту у Росії сума контрактів замовлень, за якими були попереджені порушення законодавства, становить 7,5 млрд руб.⁶, а станом на 01.03.2012 р. – 40,4 млрд руб., 60 % звернень до Федеральної антимонопольної служби Росії активістами проєкту щодо законності витрачання бюджетних коштів у сфері державних та муніципальних

⁶ РосПил [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rospil.info>.

закупівель визнаються обґрунтованими). Наприклад, міжнародний рух “Corwatch” виявляє випадки порушення прав людини працівниками поліції (Україна, де лише 10–13 % громадян довіряють міліції⁷, теж приєдналася до цього громадського проекту);

- суспільного устрою – мінімізація впливу “проблеми фрирайдера” у продукуванні суспільних благ за допомогою повного обліку участі кожного в користуванні такими товарами і послугами, врахування за допомогою досягнень НТП персонального внеску кожного учасника і побудова на цій основі механізмів розподілу суспільних благ (наприклад, перехід від солідарної до накопичувальної пенсійної системи, використання переваг медичного страхування). Концепції “зворотного” і “рівноважного” (*sousveillance* і *equivellance*) спостереження передбачають вирівнювання громадян у правах із державою та спецслужбами шляхом фіксації за допомогою технічних засобів усього, що відбувається навкруги;
- права і судочинства – поява “електронного правосуддя” (*e-court*), що дає змогу скоротити паперову тяганину і ухвалювати об’єктивніші рішення у судах, долучаючи до судових процесів консультації “штучного інтелекту”. Наприклад, у країнах прецедентного права комп’ютерний аналіз і відбір варіантів допомагає враховувати всі нюанси мільйонів судових справ, знаходити найвдаліші судові рішення попередніх десятиліть і виносити їх на розгляд суддів. Основою для функціонування електронних судів у США є система CM/ECF (“Управління справами / Електронний архів справ”)⁸, яка почала діяти з 1996 р., а вже до 2005 р. понад 6 млн документів були подані за допомогою організації *e-court*. Активне введення електронних доказів перетворило багато процесів на просте “програвання записів”, що переривається лише відкриттям і закриттям судового засідання, і вирішило питання призначення дати судових розглядів, оскільки явку деяких учасників процесу можна просто замінити на “електронний допит”.

Попри те, що саме ініціативи громадського контролю “знизу” дають змогу реалізовувати концепцію взаємної підзвітності, влада багатьох країн також відстоює політику прозорості у взаємовідносинах із виборцями. Так, у Бразилії почав діяти так званий закон про прозорість⁹, що зобов’язує всі органи влади (від адміністрації президента до муніципалітетів) у реальному часі повідомляти про структуру доходів і витрат. У своєрідних “порталах прозорості” можна довідатися про обсяги закупівель державним коштом, назви та адреси фірм-переможців у тендерах, відстежити напрями витрачання бюджетних ресурсів, рівень зарплат підрозділів уряду штату, переглянути структуру бюджету штату чи муніципалітету. У країнах ЄС такі

⁷ Стулень Е. Народ играет в милиционеров / Е. Стулень // Сегодня. – 2012. – 12 апр. – С. 1–4.

⁸ Малишко І. Дух закону заженуть у цифру / І. Малишко // Коментарі. – 2012. – №16 (307). – С. 39.

⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparencia.goias.gov.br>.

ініціативи стосуються переважно контролю громадянами витрат державних структур через Інтернет¹⁰. У Словенії, наприклад, у рамках програми “Прозорість” почав працювати портал, за допомогою якого громадяни країни можуть довідатися про доцільність витрачання коштів платників податків. Аналогічні заходи реалізовані з 2011 р. у Чехії, де ЗМІ мають можливість публікувати інформацію, отриману внаслідок прослуховування телефонів політиків у разі “суспільного інтересу” та підозри у зловживанні владою.

Таким чином, поширення ідей демократизації, використання переваг глобалізації, поступ Інтернет-революції, суттєво впливаючи практично на всі види капіталів (суспільний, людський, культурний тощо), дають змогу говорити про якісно нові тенденції розвитку суспільного сектору економіки, зміну філософії управління публічними фінансами і створення стимулів через концепцію реконізму для домінування в суспільному виборі “груп Патнема”¹¹, а не “груп Олсона”¹² (рис. 2). На противагу цьому, в суспільстві, де панують тотальна бюрократизація, корупція і монополізм, шансів для формування якісної структури суспільного сектору і публічних фінансів майже немає: переважає консервація неефективної структури, домінують “групи Олсона”, опортуністична поведінка економічних агентів та інформаційна асиметрія у відносинах інститутів громадянського суспільства і влади (концепція інформізму).

Процес переходу від “суспільства інформізму” до “суспільства реконізму” має багато спільних рис зі зміною підходів у наданні публічних послуг громадянам – від централізованого (a state centric approach) до децентралізованого (a decentered theory of governance). Їх основою є, відповідно, бюрократична і менеджеріальна парадигми державного управління (таблиця).

Бюрократична парадигма ґрунтується на традиційному уявленні про те, що суспільні блага й публічні послуги повинна забезпечувати держава¹³. Отже, домінує уявлення про державу-монополіста, діяльність якої підпорядкована економічній логіці, а впровадження механізмів ринку, вільного ціноутворення у сферу публічних послуг вважається прихильниками цієї парадигми неможливим і недоцільним. Однак сьогодні дедалі популярні-

¹⁰ ТАСС-Телеком [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tasstelecom.ru>.

¹¹ Метою діяльності “груп Патнема” є досягнення суспільних вигод, співпраця і координація дій (концепція *homo reciprocans*), підвищення прозорості влади (див. Putnam R. Making Democracy Work : Civic Tradition in Modern Italy / R. Putnam. – Princeton: Princeton University Press, 1993; Helliwell J. F. Economic Growth and Social Capital in Italy / J. F. Helliwell, R. Putnam // Eastern Economic Journal. – 1995. – Vol. 21. – P. 295–307).

¹² “Групи Олсона” переслідують власні цілі (концепція *homo economicus*), створюють і розподіляють блага тільки між членами клубу (див. Олсон М. Логика коллективных действий: общественные блага и теория групп / М. Олсон. – М. : Фонд экономической инициативы, 1995. – 165 с.).

¹³ D’Aoust R. Summary Report on Conference on Modernizing Governance / R. D’Aoust. – Canada : Canadian Centre for Management Development, 2000.

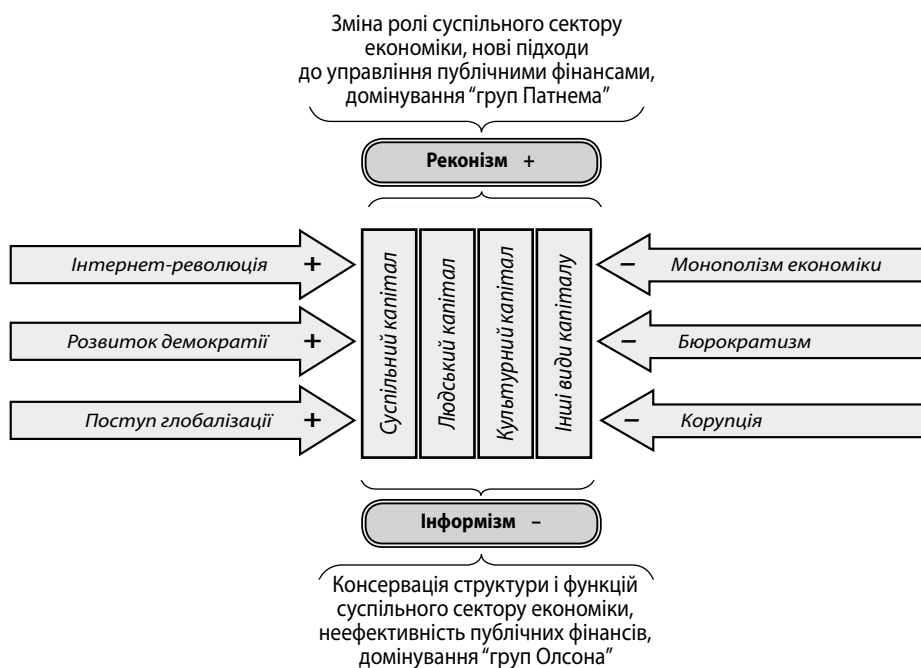

Рис. 2. Фактори розвитку суспільства інформізму і суспільства реконізму

Складено автором.

Таблиця

Трансформація моделей розвитку сфери публічних послуг у системі державного управління

Критерій	Традиційна модель	Консенсусна модель
Стиль управління	Авторитаризм	Менеджмент участі
Розвиток конкуренції	Монопольне надання послуг	Змагання, конкуренція за надання послуг
Ставлення до споживача послуг	Людина – перешкода в роботі	Людина – клієнт, споживач
Механізм надання послуг	Бюрократичний	Елементи ринкових відносин
Цілі діяльності	Дотримання правил і процедур	Орієнтація на цілі і місію
Спосіб вирішення конфліктної ситуації	Боротьба з проблемами	Попередження проблем
Показники ефективності	Вимір затрат	Вимір затрат і результатів
Форма контролю	Вертикальна, бюрократична	Горизонтальна, за участю інститутів громадянського суспільства

Складено за: *Кайсарова В. П.* Теорія і практика управління сферою публічних послуг / В. П. Кайсарова // Вестник Санкт-Петербурзького університету. Сер. "Економіка". – 2010. – Вып. 4. – С. 88–97; *Шаститко А. Е.* Принципи розмежування функцій державного управління і публічних послуг в діяльності органів виконавчої влади і їх установ : аналітичний доповідь / А. Е. Шаститко. – М. : БЭА, 2001. – 117 с.

шими стають ідеї застосування підприємницького менеджменту у сфері надання публічних послуг населенню й фінансування окремих суспільних благ. Державне адміністрування поступається місцем публічному управлінню, що базується на децентралізації і делегуванні відповідальності з надання послуг населенню незалежним агентам. Адміністративні реформи, проведені у багатьох країнах світу, сприяли фундаментальній зміні парадигми державного управління – переходу від ідеї “громадяни для держави і держава для виконання функцій” до завдання “держава для громадян”.

На завершення додамо, що нинішній глобальний розвиток демонструє безпрецедентні за масштабом впливу зміни, яких національні держави та наднаціональні утворення вже не можуть повністю контролювати (масові акції протесту й заворушення як у континентальній Європі, так і в країнах третього світу є цьому доказом). Демократичні цінності, глобалізація та інтернет змінили психологію людей і змусили не лише прагнути вищого рівня життя та доступу до суспільних благ, а й сформували впевненість у тому, що рівень розвитку громадянського суспільства визначає можливість людей відстоювати свої права, змінювати владу й об’єднуватися заради досягнення спільних цілей із мінімальною участю держави.